

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(1\)-54](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-54)

УДК 330.34:332.142

ІВАНЧЕНКОВ Вячеслав

Одеського національного технологічного університету

<https://orcid.org/0000-0002-7074-3024>

СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЯК ЧИННИК СТРУКТУРНИХ ДИСБАЛАНСІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню структурних дисбалансів економіки України у контексті сталого розвитку.

Визначено, що вітчизняна економіка протягом тривалого періоду розбудовувалася з глибокими структурними дисбалансами. Її надлишкова залежність від сировинних галузей, низький рівень інноваційності та значні регіональні диспропорції стають на заваді її розвитку та роблять вразливою до зовнішніх викликів.

Доведено, що сталий розвиток постає не просто як бажана концепція, а як критична необхідність та головне завдання для України. Замість протистояння між економічним зростанням та збереженням довкілля, сталий розвиток пропонує шлях до взаємовигідного співіснування та гармонії.

Встановлено, що ключовим інструментом для подолання існуючих дисбалансів є впровадження принципів сталого розвитку, що включає диверсифікацію економіки, розвиток високотехнологічних та інноваційних галузей, перехід до відновлюваних джерел енергії та циклічної економіки.

Ключові слова: економічне зростання, інвестиції, конкурентоспроможність, парадигма, регіональні дисбаланси, сталий розвиток, структурні дисбаланси, трансформації.

IVANCHENKOV Viacheslav

Odesa National University of Technology

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS A FACTOR IN STRUCTURAL IMBALANCES IN THE UKRAINIAN ECONOMY

The article is devoted to studying structural imbalances of the Ukrainian economy in the context of sustainable development.

It is determined that the domestic economy has been formed for a long time with deep structural imbalances. Its excessive dependence on raw materials industries, low level of innovation, and significant regional disparities inhibit its development and make it vulnerable to external challenges. These distortions create problems that manifest themselves in low rates of economic growth, deepening social inequality, increasing unemployment, and aggravating environmental difficulties. In addition, they limit the country's investment potential, as investors are often reluctant to invest in unstable and unpredictable economic conditions.

It is proven that sustainable development is not just a desirable concept but a critical necessity and the main task for Ukraine. It offers a comprehensive approach that allows rethinking traditional economic models that ignore long-term environmental and social consequences for quick profit. Instead of a confrontation between economic growth and environmental protection, sustainable development offers a path to harmony and mutually beneficial coexistence.

It is established that the key tool for overcoming existing imbalances is the implementation of the principles of sustainable development, which includes economic diversification, the development of innovative and high-tech industries, the transition to renewable energy sources, and a circular economy. It will create a more stable, competitive, and inclusive economy, ensuring long-term prosperity and a high quality of life for all citizens of Ukraine.

It is substantiated that integrating the principles of sustainable development into all spheres of economic life is not just a desirable direction but a strategic imperative for Ukraine. This is the only way to build a balanced and prosperous future.

Keywords: economic growth, investment, competitiveness, paradigm, regional imbalances, sustainable development, structural imbalances, transformations.

Стаття надійшла до редакції / Received 19.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 12.05.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Тема сталого розвитку є надзвичайно актуальною для України, особливо у контексті структурних дисбалансів її економіки. Вона постає не просто як бажана концепція, а як критична необхідність для подолання глибоко вкорінених проблем, що стають на заваді розвитку країни. Довгий час економіка України розбудовувалася з акцентом на низькотехнологічні та ресурсовидобувні галузі, і це призвело до надмірної залежності від експорту сировини та напівфабрикатів. Така модель генерує значні структурні перекося, які проявляються у вразливості до коливань світових цін, недостатності інвестицій у високотехнологічні сектори, регіональних диспропорціях у розвитку, низькій доданій вартості.

Сталий розвиток пропонує комплексний підхід, який дозволить переосмислити ці проблеми. Він передбачає не лише економічне зростання, а й соціальну справедливість та екологічну відповідальність. Для України це означає необхідність трансформації економічної структури, що включає диверсифікацію виробництва, розвиток інноваційних галузей, впровадження енергоефективних технологій та перехід до циклічної економіки.

Таким чином, сталий розвиток є потужним інструментом для зменшення залежності від традиційних, часто екологічно обтяжливих секторів, що є однією з причин структурних дисбалансів. Замість того, щоб просто латати дірки в існуючій системі, сталий розвиток надає дорожню карту для докорінних перетворень, які дозволять вітчизняній економіці стати більш стійкою, конкурентоспроможною та орієнтованою на майбутнє.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні аспекти формування й розвитку пріоритетних галузей економіки, а також питання сталого розвитку, були ґрунтовно висвітлені у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких: І. Вахович, Б. Дергалюк, Ю. Харазішвілі, Є. Хлобистова, М. Штань та інші. Проте, з огляду на виняткову важливість та перспективність цієї теми для майбутнього України, а також враховуючи сучасні виклики, дослідження в цьому напрямку потребують постійного продовження та поглиблення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у дослідженні структурних дисбалансів економіки України у контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головним викликом сучасного світу є перегляд свого ставлення до природних ресурсів. Традиційний підхід, що фокусується здебільшого на економічній вигоді, призвів до суттєвих дисбалансів. Така хижацька парадигма, спрямована на негайний прибуток та надлишкове накопичення матеріальних благ, залишає поза увагою довгострокові екологічні та соціальні наслідки. В першу чергу це проявляється у важкі часи (пандемія, війни, природні катаклізми), коли прагнення до швидкої вигоди загострює конфлікти та виявляє найгірші риси людства.

На противагу цьому виникає стратегія сталого розвитку, що є не просто модним терміном, а комплексною відповіддю на глобальні виклики та поєднує екологічні, соціальні, економічні, правові та природничі аспекти. Вона інтегрує цілі розвитку держав, з урахуванням як національних, так і міжнародних інтересів. Суть сталого розвитку полягає у відході від застарілого мислення, що ставить економічну вигоду понад усе. На зміну протистоянню між людиною і природою, сталий розвиток пропонує гармонійне співіснування, коли ресурси використовуються відповідально, а майбутні покоління мають змогу задовольнити свої потреби [5, с. 23].

Народження цієї нової парадигми зумовлене розумінням руйнівних наслідків попередніх підходів, тобто через усвідомлення того, що бездумне споживання призводить до виснаження ресурсів, погіршення довкілля та зростання соціальної нерівності. Сталий розвиток прагне змінити цю тенденцію, пропонуючи шлях до процвітання, що ґрунтується на збалансованому підході до всіх сфер життя суспільства. Він закликає нас думати не лише про «тут і зараз», а й про «майбутнє – завтра», забезпечуючи довгострокову стійкість та благополуччя для всіх.

Структурні дисбаланси економіки України – це глибоко вкорінені, системні та стійкі перекоси у її галузевій, технологічній, регіональній, зовнішньоекономічній та інших структурах, які стримують збалансований, ефективний та стійкий розвиток. Тобто, це ситуація, коли певні частини економіки є надмірно розвиненими або недорозвиненими, що, у свою чергу, створює неефективність і вразливість для всієї системи.

З огляду на мету дослідження, розглянемо основні прояви та причини структурних дисбалансів економіки в Україні (Рис. 1), а саме:

1. *Непомірна залежність від сировинних галузей.* Історично так склалося, що економіка України була орієнтована на видобуток і експорт сировини (наприклад, металургія, сільське господарство, що експортує зерно). Такий підхід призводить до низької доданої вартості, високої вразливості до коливань світових цін на сировину та недостатнього розвитку високотехнологічних секторів.

2. *Низький рівень високих технологій та інноваційності.* Недостатні інвестиції в науку, дослідження та розробки призводять до того, що, у порівнянні з розвиненими країнами, вітчизняна економіка залишається технологічно відсталою. Це обмежує її конкурентоспроможність на світових ринках.

3. *Регіональні диспропорції.* Відомим є факт, що існує суттєва різниця в економічному розвитку між різними регіонами України. Деякі регіони є переважно промисловими, інші – аграрними, а деякі мають обмежений потенціал розвитку. Це призводить до нерівномірного розподілу робочих місць та інвестицій, і, як слідство, до міграції населення. Метою оптимізації територіальної структури економіки є забезпечення комплексного та пропорційного розвитку всіх регіонів України. Це досягається шляхом раціонального використання їхнього потенціалу, подолання існуючих диспропорцій, вирівнювання соціально-економічних стандартів та узгодження національних і регіональних інтересів [7].

4. *Деформації у структурі ВВП за доходами.* Прикладом такої ситуації може бути надмірна частка оплати праці, що обмежує інвестиційний потенціал, або ж, навпаки, недостатня частка інвестицій. Це є доказом тенденції до надмірного споживання замість інвестування в розвиток.

5. *Неефективна структура власності та монополізація.* Наявність великих олігархічних структур та монополій у певних галузях може створювати перешкоди для розвитку малого та середнього бізнесу та гальмувати конкуренцію, інновації тощо.

6. *Корупція та «тіньова» економіка.* Значний обсяг корупційних схем та «тіньових» операцій викривляє реальну картину економіки, перешкоджає ефективному податковому адмініструванню та розвитку легального бізнесу. Після повномасштабної війни з Росією, корупція залишається другою за важливістю проблемою для українців. За підсумками 2024 року, в цьому переконані 79,4% громадян та 76% представників бізнесу. Статистика свідчить про глибоке занепокоєння суспільства та підприємців, підкреслюючи, що боротьба з корупцією є критично важливою для майбутнього країни [6].

7. *Застаріла виробнича база.* Значна частина вітчизняних промислових підприємств успадкована з радянських часів і потребує суттєвої модернізації та інвестицій для підвищення ефективності та екологічності.

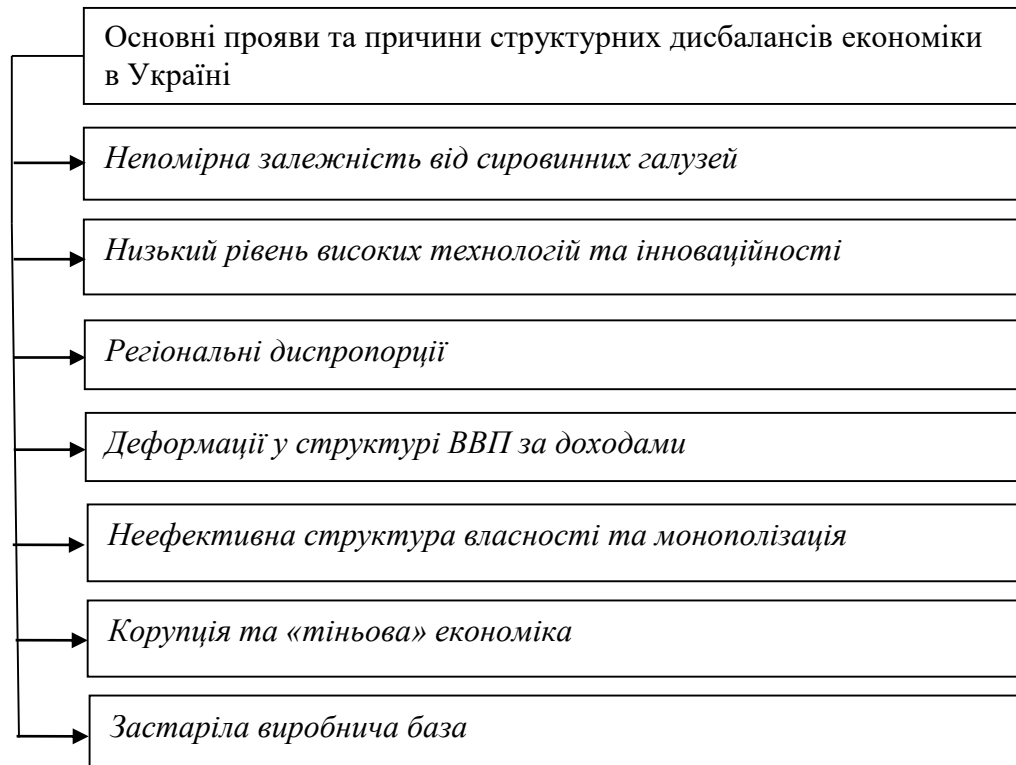

Рис. 1 Основні прояви та причини структурних дисбалансів економіки в Україні

Джерело: складено автором

Наслідки структурних дисбалансів у вітчизняній економіці відчуються на багатьох рівнях, створюючи цілий ланцюг проблем, що перешкоджають розвитку країни. Однією з найважливіших є вразливість до зовнішніх викликів. Коли економіка має надмірну залежність від обмеженого числа галузей, особливо сировинних, вона стає надзвичайно вразливою до будь-яких коливань світових цін або глобальних економічних криз. Такий стан справ може швидко дестабілізувати економічну ситуацію в країні.

Додатково, ці дисбаланси призводять до повільних темпів економічного зростання. Вони обмежують інноваційний розвиток та стримують необхідні інвестиції, гальмують продуктивність праці, що, у свою чергу, призводить до сповільненого розвитку всієї економічної системи. До цього додаються й соціальні наслідки. Через регіональні та галузеві диспропорції часто посилюються безробіття та соціальна нерівність, оскільки одні території чи сектори процвітають, тоді як інші занепадають, створюючи проблеми із зайнятістю та добробутом населення.

Не менш вагомими є й екологічні проблеми, що супроводжують таку структуру економіки. Переважання ресурсовидобувних та важких промислових галузей, які є фундаментом української економіки, часто призводить до значного забруднення довкілля, створюючи довгострокові загрози для здоров'я людей та природних екосистем. Нарешті, ці структурні проблеми обмежують інвестиційний потенціал країни. Інвестори, які шукають більш стабільні та передбачувані економічні умови, нерідко стримуються через наявність цих дисбалансів, що зменшує приплив капіталу, необхідного для модернізації та розвитку.

Отже, подолання цих глибоких структурних дисбалансів є ключовим завданням для економіки країни. Лише системні зміни дозволять забезпечити сталий розвиток та довгострокове процвітання України, створивши міцний та більш стійкий економічний фундамент.

Військові дії, які відбуваються в Україні, спричинили кардинальні зміни в економічній географії країни та значно поглибила регіональні дисбаланси. Релокація підприємств з прифронтових регіонів, або

таких, де тривають активні бойові дії, до більш безпечних західних та центральних областей України – це одне з найпомітніших явищ. Воно значним чином впливає на регіональні диспропорції, що проявляється у:

1. Поглибленні диспропорцій у короткостроковій перспективі, в тому числі:

– втраті економічного потенціалу в постраждалих регіонах. Східні, південні, північні регіони, з яких переважно виїхали підприємства, зазнають величезних економічних втрат. Окрім прямих руйнувань інфраструктури та виробничих потужностей, ці регіони втрачають робочі місця, податкові надходження до місцевих бюджетів, відбувається зменшення споживчого попиту та погіршення інвестиційного клімату. Все це є причиною подальшої деіндустріалізації та деградації економічної активності;

– надмірне навантаження у безпечних регіонах. Хмельницька, Тернопільська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, частково Вінницька, Волинська, Полтавська, Рівненська (тобто регіони-реципієнти) відчують приплив бізнесу та населення. З одного боку, це дозволяє створювати нові робочі місця, збільшувати податкові надходження та активізувати місцеву економіку. Як приклад, спостерігаємо значне зменшення дотаційної залежності від держави у Закарпатській області. Але, з іншого боку, виникає надмірне навантаження на існуючу інфраструктуру (транспорт, житло, комунальні послуги та ін.), зростають ціни на оренду та нерухомість, а також спостерігаємо дефіцит кваліфікованих кадрів у певних галузях.

2. Зміні галузевої та технологічної структури регіонів, в тому числі:

– релокація за галузями. Переважно релокуються підприємства оптової торгівлі, будівництва, нерухомості, ІТ, маркетингу, консалтингу, що посилює розвиток цих секторів у безпечних регіонах. У цей час традиційні промислові або аграрні регіони-донори втрачають свої ключові галузі;

– втрата промислового потенціалу. Промислові гіганти Сходу (наприклад, металургійні комбінати Маріуполя) зруйновані. Це не тільки колосальні прямі збитки, а ще й втрата податків, експортного потенціалу та тисяч робочих місць, які в більш безпечних регіонах не можуть бути повністю компенсовані;

– можливості для модернізації. Частина релокованих підприємств використовують переїзд як можливість для модернізації виробництва, впровадження нових технологій, що може сприяти підвищенню конкурентоспроможності окремих регіонів-реципієнтів у довгостроковій перспективі.

3. Соціальних та демографічних наслідках, в тому числі:

– внутрішня міграція. Мільйони внутрішньо переміщених осіб також мігрували переважно на захід та в центр, що створює навантаження на соціальну інфраструктуру (школи, лікарні), ринок праці та житла у більш безпечних регіонах;

– дисбаланс ринку праці. У прифронтових регіонах зростає безробіття, тоді як у більш безпечних – виникає конкуренція за робочі місця;

– психологічний та соціальний аспект. Втрата звичного середовища, роботи, домівки для мільйонів людей має глибокі соціальні наслідки, які також впливають на регіональний розвиток.

Уряд України запровадив програму релокації підприємств [2], надаючи допомогу з переїздом, пошуком приміщень, розселенням працівників та відновленням логістики. Станом на осінь 2023 року, за даними Опендатабот, близько 840 підприємств переїхали, з них 667 вже працюють на новому місці. Це дозволило зберегти понад 35 тис. робочих місць [8].

Проте, основним викликом є питання щодо мінімізації довгострокових негативних наслідків для постраждалих регіонів і забезпечення їхнього відновлення після війни. Стратегія повоєнної відбудови повинна враховувати ці нові реалії та **стимулювати рівномірний розвиток регіонів**, а не лише зосереджуватися на «точках зростання». Мова йде про потребу у нових інвестиціях, створенні сприятливого бізнес-клімату, розвитку сучасної інфраструктури та підтримці місцевих громад у постраждалих регіонах, щоб вони могли відновити свій економічний та соціальний потенціал.

В Україні, де регіональні диспропорції є однією з найгостріших проблем економічного та соціального розвитку, ініціативи сталого розвитку відіграють виняткову роль у їх зменшенні [1, 3]. Замість традиційних підходів, що часто поглиблювали ці розриви, сталий розвиток надає комплексні рішення, які активізують внутрішній потенціал кожного регіону, сприяючи його самодостатності та конкурентоспроможності, а саме:

1. *Стимулювання місцевої економіки та створення робочих місць.* В першу чергу це про розвиток місцевої енергетики та органічне землеробство й переробку. Будівництво сонячних, вітрових, біогазових станцій на місцевому рівні не лише забезпечить енергетичну незалежність громад, а й створить нові робочі місця для інженерів, монтажників, обслуговуючого персоналу. Особливо це є важливим для сільських та депресивних районів, де промислові підприємства занепадають. Інвестиції у розвиток місцевої енергетики часто є більш децентралізованими, ніж у велику традиційну енергетику, що більш рівномірно розподіляє економічні вигоди. Щодо переходу від сировинного сільського господарства до органічного виробництва та подальшої переробки продукції, то це дозволить створювати ланцюжки доданої вартості безпосередньо у регіонах. Мова йде не лише про вирощування, а й пакування, сушіння, виробництво олій, соків, джемів тощо. Це генерує зайнятість, збільшує доходи місцевих жителів та стимулює розвиток малого та середнього бізнесу.

2. *Залучення інвестицій та розвиток інфраструктури.* Проекти сталого розвитку часто приваблюють «зелені» інвестиції, які є більш стійкими та орієнтовані на довгострокову перспективу. Такі інвестиції можуть сприяти розвитку не лише самих проектів, а й супутньої інфраструктури (дороги, комунікації), що покращує

загальний інвестиційний клімат у регіоні. Крім того, міжнародні донори та фінансові установи активно підтримують ініціативи сталого розвитку, що є додатковим джерелом фінансування для регіонів з обмеженими власними ресурсами.

3. *Розвиток екотуризму та місцевих послуг.* Регіони з унікальною природою (прибережні зони, Карпати, Полісся) можуть використовувати свій потенціал для розвитку екологічного та сільського туризму. Це створює попит на місцеві послуги (готелі, харчування, транспорт, екскурсії), зберігає культурну спадщину та стимулює розвиток малого та середнього бізнесу у сфері гостинності.

4. *Зміцнення громад та місцевого самоврядування.* Проекти сталого розвитку здебільшого передбачають активну участь місцевих громад у їх плануванні та реалізації, що посилює спроможність місцевих органів влади, розвиває громадську активність та відповідальність, сприяє формуванню партнерства між бізнесом, владою та громадою. Прийняття рішень на місцевому рівні дозволяє краще враховувати специфічні потреби та потенціал кожного регіону.

5. *Екологічна безпека та покращення якості життя.* Зменшення залежності від традиційних, у більшості своїй екологічно небезпечних виробництв (наприклад, важкої промисловості) покращує екологічну ситуацію в регіонах. Чисте повітря, вода, ґрунти приваблюють інвестиції та створюють більш комфортні умови для життя. Розвиток зеленої інфраструктури (парки, рекреаційні зони) також сприяє підвищенню якості життя.

Слід сказати, що попри значний потенціал, впровадження ініціатив сталого розвитку в Україні стикається з викликами, які пов'язані з відсутністю довгострокових стратегій, низькою обізнаністю, бюрократичними бар'єрами, недостатньою координацією між центральною та місцевою владою, а також обмеженим доступом до фінансування для невеликих проєктів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вітчизняна економіка протягом тривалого часу розбудовувалася зі значними структурними дисбалансами. Її надмірна залежність від сировинних галузей, низький рівень інноваційності та суттєві регіональні диспропорції гальмують її розвиток і роблять вразливою до зовнішніх викликів. Вплив сталого розвитку на регіональні диспропорції в Україні є всебічним і позитивним, що дозволяє створити умови для унікального, збалансованого та самодостатнього розвитку регіонів, який ґрунтується на місцевих ресурсах та потребах, і врешті-решт сприяє загальній стійкості та процвітанню країни.

Література

1. Дергалюк Б.В. Управління структурною модернізацією регіональної економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 113—116. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.113>.
2. Програма релокації підприємств. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/8717.html>
3. Регіональна політика фінансової стабілізації в умовах структурної модернізації економіки: монографія; за ред. І.М. Вахович. Луцьк. Волинський поліграф, 2017. 282 с.
4. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія / Ю.М. Харазішвілі; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 304 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Harazishvili_monograf_2019-ost.pdf
5. Сталый розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016: колективна монографія / Андерсон В.М., Балджи М.Д., Баркан В.І. [та ін.]; Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економікогуманітарна школа / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 590 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147040657.pdf>
6. Україні стали активніше повідомляти про корупцію: НАЗК презентувало дослідження «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність». URL: <https://nazk.gov.ua/uk/ukraintsi-staly-aktivnishe-povidomyaty-pro-koruptsiyu-nazk-prezentovalo-doslidzhennya-koruptsiya-v-ukraini-2024-rozuminnya-sprynyattya-poshyrenist/>
7. Штань М. В. Теоретична концептуалізація структурної політики держави. *Економіка та держава*. № 10. 2021. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.10.59>
8. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони – Опендатабот. URL: <https://susplne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/#:~:text=A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8>.

References

1. Derhaliuk, B. V. (2020). Upravlinnia strukturnoi modernizatsiiei rehiional'noi ekonomiky [Management of structural modernization of regional economy]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 113–116. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.113>
2. Prohrama reloatsii pidpriemstv [Enterprise relocation program]. (n.d.). Retrieved from <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/8717.html>
3. Rehiional'na polityka finansovoi stabilizatsii v umovakh strukturnoi modernizatsii ekonomiky: monohrafiia; za red. I. M. Vakhovych [Regional policy of financial stabilization in the conditions of structural modernization of the economy: Monograph; edited by I. M. Vakhovych]. (2017). Lutsk: Volyn'polihraf.

4. Systemna bezpeka staloho rozvytku: instrumentariy otsinky, rezerve ta stratehichni stsenarii realizatsii: monohrafiia / Yu. M. Kharazishvili; NAN Ukraïny, In-t ekonomiky prom-sti [Systemic security of sustainable development: Evaluation tools, reserves, and strategic implementation scenarios: Monograph / Yu. M. Kharazishvili; National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics]. (2019). Kyiv: Retrieved from https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/Harazishvili_monograf_2019-ost.pdf
5. Stalyi rozvytok – XXI stolittia: upravlinnia, tekhnolohii, modeli. Dyskusii 2016: kolektyvna monohrafiia / Anderson, V. M., Balzhi, M. D., Barkan, V. I. [et al.]; Instytut telekomunikatsii ta hlobal'noho informatsiinoho prostoru NAN Ukraïny; NTUU "Kyïvskiy politekhnichnyi instytut"; Vyshcha ekonomiko-humanitarnakh shkola / za nauk. red. prof. Khlybystova, Ye. V. [Sustainable development – XXI century: Management, technologies, models. Discussions 2016: Collective monograph / Anderson, V. M., Balzhi, M. D., Barkan, V. I. [et al.]; Institute of Telecommunications and Global Information Space NAS of Ukraine; NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"; Higher Economic and Humanitarian School / edited by Prof. Khlybystov, Ye. V.]. (2016). Cherkasy: Vydavets' Chabanko Yu. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/147040657.pdf>
6. Ukraïntsi staly aktyvnishe povidomliaty pro koruptsiyu: NAZK prezydentovalo doslidzhenie "Koruptsiia v Ukraïni 2024: rozuminnia, spryiniattia, poshyrenist" [Ukrainians have become more active in reporting corruption: NAZK presented the study "Corruption in Ukraine 2024: Understanding, perception, prevalence"]. (n.d.). Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/ukraïntsi-staly-aktyvnishe-povidomlyaty-pro-koruptsiyu-nazk-prezentovalo-doslidzhennya-koruptsiya-v-ukraini-2024-rozuminnia-sprynyattya-poshyrenist/>
7. Shtan', M. V. (2021). Teoretychna kontseptsualizatsiia strukturnoi polityky derzhavy [Theoretical conceptualization of the state's structural policy]. *Ekonomiia ta derzhava*, 10. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.10.59>
8. 840 pidpriemstv v Ukraïni pereikhaly cherez viynu u bezpechni rehiony – Opendatabot [840 enterprises in Ukraine relocated due to the war to safe regions – Opendatabot]. (n.d.). Retrieved from <https://suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpechni-regioni-opendatabot/#:~:text=A%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8>